EUROPOS
KOMISIJA

Briuselis, 2021 10 11
COM(2021) 1000 final

KOMISIJOS ATASKAITA TARYBAI IR EUROPOS PARLAMENTUI

dėl Tarybos direktyvos 91/676/EEB dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių įgyvendinimo, remiantis 2016–2019 m. valstybių narių ataskaitomis

{SWD(2021) 1001 final}

KOMISIJOS ATASKAITA TARYBAI IR EUROPOS PARLAMENTUI

dėl Tarybos direktyvos 91/676/EEB dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių įgyvendinimo, remiantis 2016–2019 m. valstybių narių ataskaitomis

1. KUR SLYPI PROBLEMA?

Tokios maisto medžiagos kaip azotas (N) ir fosforas (P) yra augalams itin svarbūs elementai. Jos dažnai naudojamos kaip trąšos žemės ūkyje siekiant užtikrinti didesnį derlių ir produktų kokybę. Tačiau didėjanti paklausa maisto produktų gamybos sektoriuje lėmė didesnę trąšų gamybos ir naudojimo apimtį, o tai siejama su dideliu neefektyvumu ir sukelia vandens, oro ir dirvožemio taršą, kenkiančią žmonių sveikatai ir aplinkai.

Pasaulio mastu į aplinką patenkančio azoto ir fosforo perteklius jau viršija saugias planetos galimybių ribas, ir tai kelia didžiulę grėsmę tiek gamtai, tiek klimatui[1]. Prie šios formos taršos nemažai prisideda ir Europa. Europos aplinkos agentūros (EAA) skaičiavimais, Europoje į aplinką patenkančio azoto kiekio ribinė vertė viršijama 3,3 karto, o fosforo – 2 kartus[2].

Biologinės įvairovės strategijoje[3] ir strategijoje „Nuo ūkio iki stalo“[4] nustatytas bendras tikslas iki 2030 m. bent 50 proc. sumažinti į aplinką patenkančių maisto medžiagų kiekį, kartu išsaugant dirvožemio derlingumą. Tarybos direktyva 91/676/EEB[5] dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių (toliau – Nitratų direktyva) yra pagrindinis teisės aktas, kurį įgyvendinant bus pasiektas šis ir kiti Europos žaliojo kurso tikslai[6].

Nitratų direktyva taip pat yra esminė priemonė, numatyta Vandens pagrindų direktyvoje (VPD)[7], pagal kurią ne vėliau kaip iki 2027 m. visų Europos paviršinių vandenų – ežerų, upių, tarpinių ir pakrančių vandenų – bei požeminio vandens būklė turi tapti gera. Kartu su Direktyva dėl miesto nuotekų valymo (DDMNV)[8] Nitratų direktyva atlieka pagrindinį vaidmenį gerinant ES vandens telkinių būklę, nes tarša maisto medžiagomis yra viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių vandens telkinių būklė nėra gera[9,10]. Be to, Nitratų direktyva yra labai svarbi priemonė siekiant

1 Steffen, W., et al., 2015, „Planetary boundaries: guiding human development on a changing planet“, Science, 347(6223), p. 1259855.
2 Joint EEA/FOEN Report (2020) „Is Europe living within the limits of our planet? An assessment of Europe's environmental footprints in relation to planetary boundaries“.
3 Komisijos komunikatas „2030 m. ES biologinės įvairovės strategija. Gamtos grąžinimas į savo gyvenimą“, COM(2020) 380 *final*.
4 Komunikatas „Sąžininga, sveika ir aplinkai palanki maisto sistema pagal strategiją „Nuo ūkio iki stalo“, COM(2020) 381 *final*.
5 Tarybos direktyva (91/676/EEB) dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių.
6 Komisijos komunikatas „Europos žaliasis kursas“(COM(2019) 640 *final*.
7 2000 m. spalio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/60/EB, nustatanti Bendrijos veiksmų vandens politikos srityje pagrindus
8 Tarybos direktyva dėl miesto nuotekų valymo (91/271/EEB).
9 Europos aplinkos agentūros 2018 m. ataskaita dėl Europos vandenų būklės ir jai kenkiančių veiksnių vertinimo.
10 SWD(2019) 30 *final*, Europos antrųjų upių baseinų valdymo planų apžvalga.

išvengti pakrančių ir jūrų vandenų taršos maisto medžiagomis pagal Jūrų strategijos pagrindų direktyvą (JSPD)[11,12].

Pagal Nitratų direktyvą valstybės narės privalo:

– nustatyti vandenis, kurie teršiami nitratais ir kuriems kyla tokios taršos grėsmė, taip pat teritorijas, iš kurių vanduo patenka į šiuos vandenis ir dėl kuriose plėtojamo žemės ūkio labai didėja tokia tarša, nustatyti kaip nitratams jautrias zonas (NJZ);

– parengti veiksmų programas, jose numatant priemones, skirtas mažinti taršą nitratais ir jos išvengti, taikyti tokias programas nitratams jautrioms zonoms arba visai savo šalies teritorijai ir stiprinti tas priemones, vos išaiškėjus, kad jų nepakanka šios direktyvos tikslams pasiekti.

Taip pat pagal šią direktyvą Komisija privalo kas ketverius metus informuoti Europos Parlamentą ir Tarybą apie direktyvos įgyvendinimą, remdamasi valstybių narių ataskaitomis.

Prie šios ataskaitos pridedamas Komisijos tarnybų darbinis dokumentas **(**SWD(2021) 1001**)**; jame esančiuose žemėlapiuose ir lentelėse pateikiami rodikliai, susiję su vandenų būklei kenkiančiomis maisto medžiagomis iš žemės ūkio šaltinių, taip pat pateikiama vandens kokybės informacija ir nustatytos NJZ.

2. KAIP KEIČIASI ŽEMĖS ŪKIO ŠALTINIŲ POVEIKIS VANDENŲ BŪKLEI?

Žemės ūkio paskirties žemė ir gyvuliai[13]

Europos Sąjungoje žemės ūkio paskirties žemė užima maždaug 47 proc. visos 27 ES valstybių narių ir Jungtinės Karalystės teritorijos. 2010–2019 m. žemės ūkio produkcija išaugo 14,5 proc.

Dėl gyvulininkystės iš žemės ūkio šaltinių į vandens sistemas patenka apytikriai 81 proc. azoto ir į atmosferą išsiskiria 87 proc. amoniako[14].

Didžiausias gyvulių tankis, išreikštas sutartinių ūkinių gyvūnų skaičiumi vienam hektarui, nustatytas Nyderlanduose (3,8), kur jis didėja nuo 2013 m., taip pat Maltoje (2,9), kur jis mažėja nuo 2010 m., ir Belgijoje (2,8), kur jis iš esmės nesikeičia nuo 2005 m.

Maisto medžiagų balansas[15]

Maisto medžiagų balansas apibrėžiamas kaip į ūkininkavimo sistemą patenkančių maisto medžiagų sąnaudų (daugiausia trąšų) ir iš sistemos išeinančio produkcijoje (daugiausia pasėliuose ir pašare) esančio jų kiekio skirtumas. Maisto medžiagų perteklius susidaro, kai augalai negali įsisavinti visų maisto medžiagų ir dėl to jos galimai patenka į aplinką, o neigiamas balansas reiškia, kad dirvožemyje išnaudotos maisto medžiagos, dėl to gali sumažėti jo derlingumas. Europos Sąjungos statistikos tarnyba (Eurostatas) skatino naudoti bendrą maisto medžiagų balanso skaičiavimo

11 Direktyva 2008/56/EB, nustatanti Bendrijos veiksmų jūrų aplinkos politikos srityje pagrindus.

12 EAA ataskaita Nr. 17/2019 „II-asis pranešimas apie jūrų būklę“.

13 Komisijos tarnybų darbinio dokumento 1–9 lentelės 1–5 žemėlapiai.

14 Westhoek H., Lesschen J.P., Leip A., Rood T., Wagner S., De Marco A., Murphy-Bokern D., Pallière C., Howard C.M., Oenema O. & Sutton M.A. (2015) „Nitrogen on the Table: The influence of food choices on nitrogen emissions and the European environment“. (European Nitrogen Assessment Special Report on Nitrogen and Food.) Centre for Ecology & Hydrology, Edinburgh, UK.

15 Komisijos tarnybų darbinio dokumento 10–17 lentelės.

metodiką[16], bet ji taikoma ne visose valstybėse narėse, todėl šių duomenų palyginti neįmanoma. Be to, kai kurios valstybės narės nepateikia Eurostatui duomenų apie maisto medžiagas[17].

Lyginant 2008–2011 m. ir 2012–2015 m. ataskaitinius laikotarpius 27 ES valstybėse narėse ir Jungtinėje Karalystėje, tiek azoto, tiek fosforo grynasis balansas 28 ES valstybių narių lygmeniu šiek tiek padidėjo atitinkamai nuo 31,8 iki 32,5 kg N/ha ir nuo 1,8 iki 2,0 kg P/ha. 2016–2019 m. didesnis nei 100 kg/ha azoto balansas nustatytas Belgijoje, Kipre, Liuksemburge ir Nyderlanduose. Didesnis nei 20 kg/ha fosforo balansas nustatytas Airijoje, Kipre ir Maltoje. Nuo 2008 m. iš valstybių narių, kuriose buvo nustatytas didelis maisto medžiagų perteklius, jų balansas sumažėjo tik Maltoje (fosforo).

Iš žemės ūkio šaltinių į aplinką patenkantis azotas[18]

Deja, 13 valstybių narių nepateikė informacijos apie tai, kokią įtaką žemės ūkio sektorius turi į vandens aplinką patenkančiam azoto kiekiui[19]. Remiantis valstybių narių, kurios tokią informaciją pateikė, duomenimis, iš žemės ūkio šaltinių į aplinką patenka nuo 22 iki 99 proc., t. y. vidutiniškai 77 proc., viso azoto kiekio. Taigi šis sektorius yra didžiausias taršos azotu šaltinis. Lyginant su ankstesniu laikotarpiu, valstybėse narėse susiklostė nevienoda padėtis – iš 14 valstybių narių, kurios pateikė pastarųjų dviejų ataskaitinių laikotarpių duomenis, su žemės ūkiu siejamas į aplinką išmetamo azoto kiekis šešiose valstybėse narėse sumažėjo, o aštuoniose – padidėjo.

3. TARŠOS ŠALTINIO NUSTATYMAS

1 pavyzdinis pasiekimas. Žiūryklė – patogesnis būdas susipažinti su nitratų ataskaitų duomenimis
Komisijos Jungtinis tyrimų centras sukūrė internetinę žiūryklę, kuri suteikia galimybę susipažinti su duomenimis, pateikiamais įgyvendinant Nitratų direktyvos nuostatas. Naudojantis ja, galima susipažinti su regionų ir net pavienių stočių registruojamais vandens kokybės duomenimis, taip pat joje pateikiami žemės ūkio sektoriaus duomenys.

Stebėjimas[20]

Pagal Nitratų direktyvą valstybės narės turi parengti ir įgyvendinti tinkamas stebėjimo programas, kad galėtų įvertinti veiksmų programų veiksmingumą. Direktyvoje nustatyti pagrindiniai vandens stebėjimo principai ir kriterijai, bet valstybės narės vis tiek yra atsakingos už tokius aspektus, kaip stebėjimo tinklo tankumas, stabilumas ir ėminių ėmimo dažnumas.

Pirmą kartą valstybių narių buvo paprašyta pateikti informaciją apie kiekvieną iš išmontuojamų stebėjimo tinklo stočių, nurodyti priežastis, dėl kurių jos buvo išmontuotos, ir nurodyti kitas stotis, kurios buvo įrengtos nemažėjant taršos lygiui. Per pastaruosius du ataskaitinius laikotarpius buvo galimybė apskaičiuoti tendencijas pagal 83 proc. požeminio vandens stočių (nors Švedijoje – tik 20 proc.) ir pagal

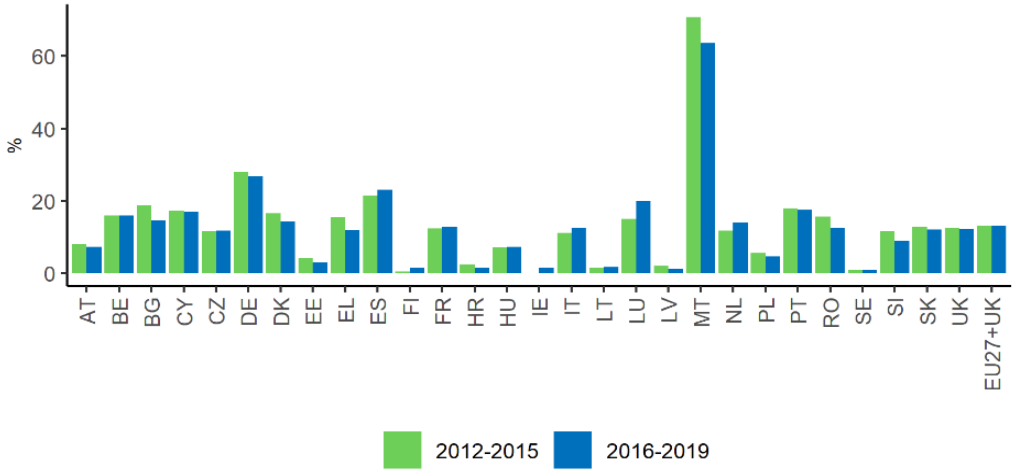
16 Eurostato ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) parengta maisto medžiagų balanso nustatymo metodika ir vadovas (2013 m.).
17 BE, CY, DK, EE, EL, LT, LU, MT.
18 Komisijos tarnybų darbinio dokumento 18 lentelė.
19 AT, BG, DK, EE, EL, FR, HR, IT, LT, LU, MT, RO.
20 Komisijos tarnybų darbinio dokumento 19–23 lentelės 1–5 paveikslai.

75 proc. paviršinio vandens stočių (nors Graikijoje, Latvijoje, Maltoje, Slovakijoje, Švedijoje ir Vengrijoje – mažiau nei 50 proc.) duomenis.

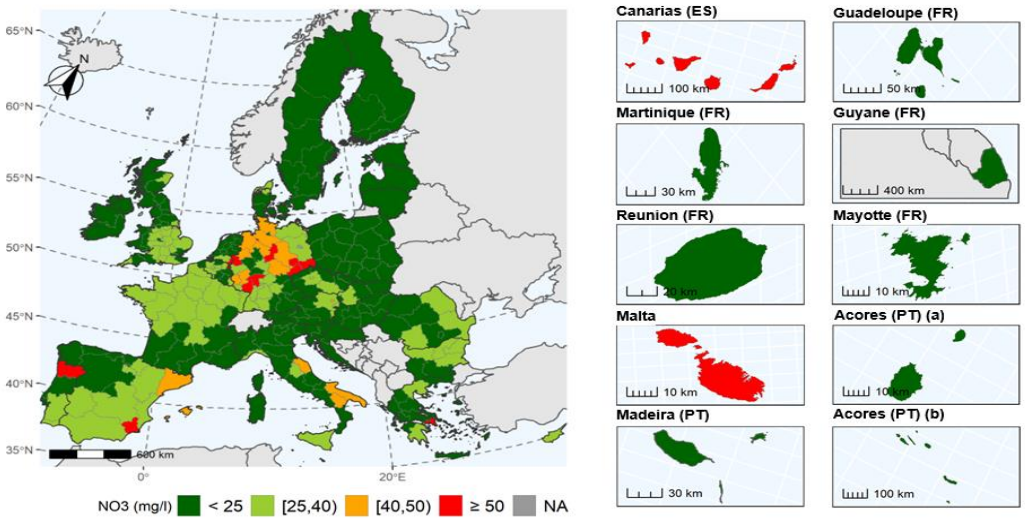
Kalbant apie sūrius vandenis, pažymėtina, jog palankiai vertinama tai, kad net 29 proc. 2008–2015 m. sumažėjęs bendras stebėjimo stočių skaičius šiek tiek padidėjo pastačius papildomas stotis. Vis dėlto apgailestaujama, kad kai kuriose valstybėse narėse[21]sūrių vandenų stebėjimo stočių skaičius išlieka palyginti nedidelis. Sūraus vandens stebėjimas itin svarbus siekiant nustatyti taršą jūrų vandenyse ir poveikį jūrų biologinei įvairovei.

Požeminis vanduo[22]

2016–2019 m. nitratų koncentracijos metinis vidurkis 14,1 proc. požeminio vandens stočių vis dar viršijo 50 mg/l; padėtis iš esmės nepasikeitė nuo ankstesnio ataskaitinio laikotarpio, kuriuo ši 50 mg/l riba buvo viršyta 13,2 proc. stočių.

1 pav. Požeminio vandens stočių, kuriose nitratų koncentracija viršija 50 mg viename vandens litre, procentinė dalis

21 FR, HR.

22 Komisijos tarnybų darbinio dokumento 24–27 lentelės, 6–9 paveikslai ir 6–17 žemėlapiai.

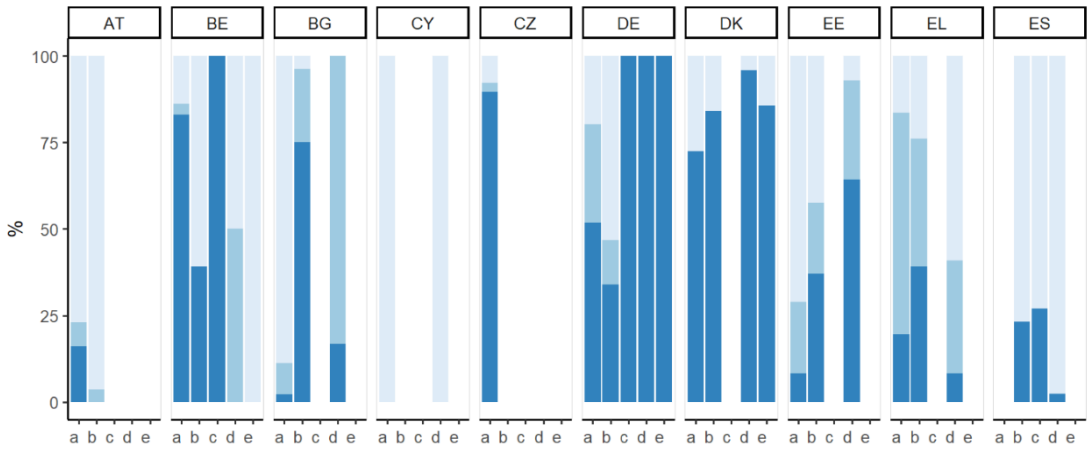
2 pav. Metinė vidutinė nitratų koncentracija požeminiame vandenyje NUTS 2 lygio regionuose 2016–2019 m. ataskaitiniu laikotarpiu

Paviršinis vanduo[23]

Dėl paviršiniame vandenyje esančių nitratų ir fosforo gali prasidėti jo eutrofikacija, t. y. dumblių žydėjimo sukeliamas deguonies koncentracijos mažėjimas, kuris turi poveikį gėlųjų ir jūrų vandenų ekosistemoms. Prasidėjus eutrofikacijai, nesvarbu, ar ji sukelta nitratų ar ir fosforo, valstybės narės privalo dėl tokių vandenų imtis atitinkamų taisomųjų veiksmų pagal šios direktyvos nuostatas[24].

Komisija rekomendavo vertinant vandenų trofinę būklę laikytis rekomendaciniame dokumente dėl eutrofikacijos, kuriuo remiantis įgyvendinama Vandens pagrindų direktyva[25], pateiktos klasifikacijos, ir dauguma valstybių narių šios rekomendacijos laikėsi. Tačiau atlikdamos šį vertinimą valstybės narės taikė labai skirtingus parametrus.

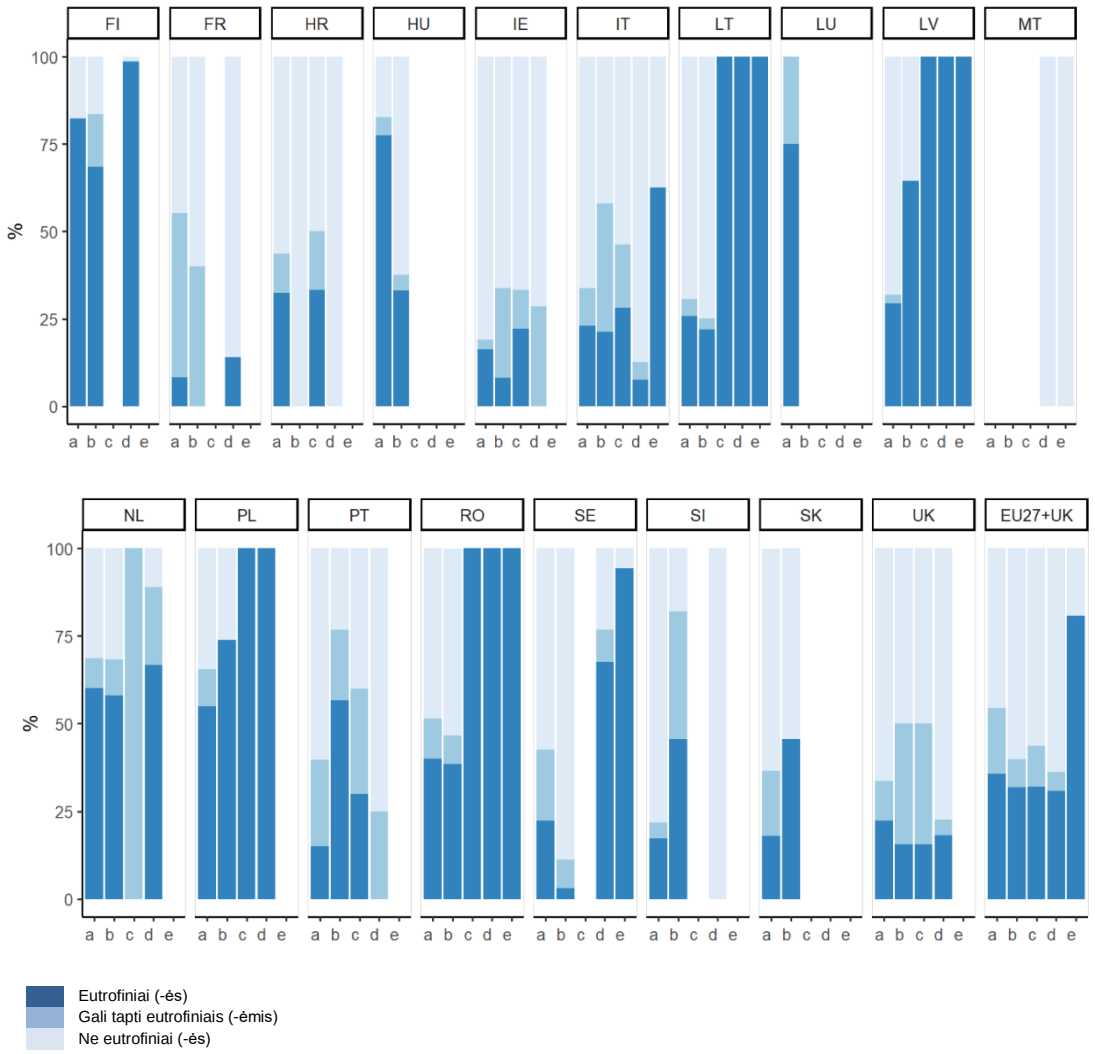
ES lygmeniu eutrofiniais vandenimis pripažinta 36 proc. upių ir 32 proc. ežerų, 31 proc. pakrančių vandenų, 32 proc. tarpinių vandenų ir 81 proc. jūrų vandenų. Deja, nesant duomenų ir valstybėms narėms taikant skirtingas metodikas trofinei būklei apibrėžti, gėlųjų paviršinių vandenų trofinės būklės tendencijų ES lygmeniu taip pat nepavyko nustatyti.

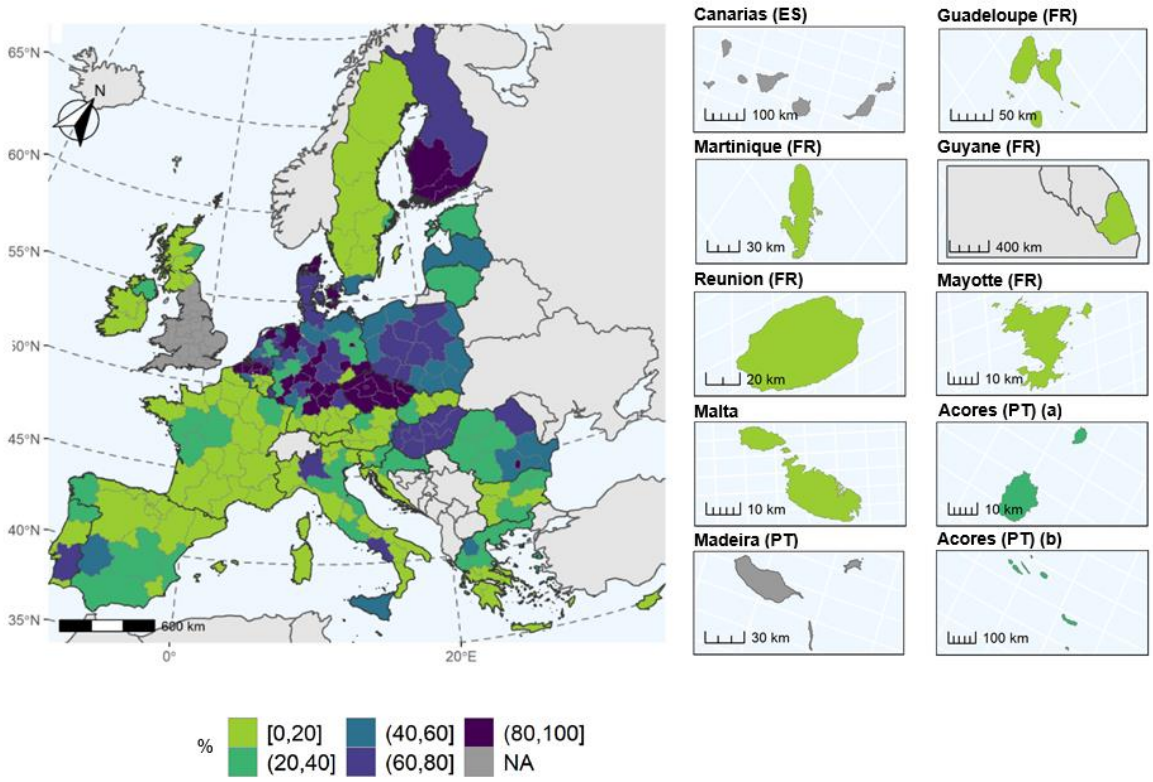
23 Komisijos tarnybų darbinio dokumento 28–44 lentelės, 10–20 paveikslai ir 18–43 žemėlapiai.

24 Europos Sąjungos Teisingumo Teismas konstatavo (Byla C-258/00), kad Nitratų direktyvos netaikymas tam tikrų kategorijų vandenims dėl tariamai esminės fosforo įtakos tų vandenų taršai prieštarauja ir šios direktyvos logikai, ir tikslui.

25 Rekomendacinis dokumentas dėl eutrofikacijos vertinimo įgyvendinant ES vandens politiką.Rekomendacinis dokumentas Nr. 23.

3 pav. Upių (a), ežerų (b), tarpinių vandenų (c), pakrančių vandenų (d) ir jūrų vandenų (e) procentinės dalies diagrama pagal trofinę būklę 2016–2019 m. ataskaitiniu laikotarpiu.

4 pav. Paviršinių vandenų stočių (visų kategorijų), kuriose nustatyta eutrofinė būklė, procentinė dalis NUTS 2 lygmens regionuose 2016–2019 m. ataskaitiniu laikotarpiu.

2 pavyzdinis pasiekimas. Konferencija „Mūsų Baltija“
Atsižvelgiant į labai opią eutrofikacijos, kuri nustatyta 97 proc. Baltijos jūros vandenų, problemą, 2020 m. rugsėjo 28 d. Komisijos nario V. Sinkevičiaus iniciatyva surengtos konferencijos „Mūsų Baltija“ metu Baltijos jūros regiono valstybių narių žemės ūkio, žuvininkystės ir aplinkos ministrai bendrame politiniame pareiškime įsipareigojo atkakliau siekti, kad sumažėtų Baltijos jūros būklei kenkiančių veiksnių, ypač į ją patenkančių maisto medžiagų kiekis, kad Baltijos jūros aplinkos būklė taptų gera.
Šiame pareiškime Nitratų direktyva nurodyta kaip pagrindinė priemonė pasiekti tikslą, kad šios jūros aplinkos būklė taptų gera. Pareiškime valstybės narės raginamos, jei reikia, peržiūrėti teritorijų priskyrimo prie NJZ tvarką. Taip pat raginama peržiūrėti veiksmų programose numatytas priemones.

4. UŽTERŠTŲ TERITORIJŲ NUSTATYMAS[26]

Valstybės narės turi nustatyti užterštas teritorijas ir priskirti jas prie NJZ, kad joms būtų taikomos privalomosios priemonės. Užuot nustačiusios nitratams jautrias zonas, valstybės narės taip pat gali taikyti savo veiksmų programas visoje savo šalies teritorijoje. Tokia galimybė pasirinkta Airijoje, Austrijoje, Belgijoje, Danijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Liuksemburge, Maltoje, Nyderlanduose (tik Flandrijoje), Rumunijoje, Slovėnijoje, Suomijoje ir Vokietijoje. Jungtinėje Karalystėje taip pat nuspręsta vadovautis tokiu požiūriu Šiaurės Airijoje.

Kai kuriose valstybėse narėse taip pat apibrėžtos papildomos zonų rūšys (pvz., vadinamieji karšti taškai arba raudonosios zonos); tokiose zonose – dėl didesnės vietinės taršos arba dėl arti esančių geriamojo vandens ėmimo vietų – taikomos griežtesnės priemonės. Tokios papildomos zonos apibrėžtos tiek tose valstybėse

[26] Komisijos tarnybų darbinio dokumento 45 ir 46 lentelės ir 44 ir 45 žemėlapiai.

narėse, kuriose nustatomos nitratams jautrios zonos, tiek tose valstybėse, kuriose veiksmų programos taikomos visoje šalies teritorijoje.

Lyginant 2012–2015 m. ir 2016–2019 m. laikotarpius, bendras NJZ užimamas plotas (įskaitant valstybes nares, kuriose veiksmų programos taikomos visoje šalies teritorijoje), padidėjo 14,4 proc.

Tačiau iš valstybių narių pateiktų vandens kokybės duomenų matyti, kad yra teritorijų, kuriose vanduo yra arba gali būti užterštas, tačiau jos neįtrauktos į NJZ. Bulgarijoje, Estijoje, Ispanijoje, Kipre, Latvijoje ir Portugalijoje yra labai daug vadinamųjų karštųjų taškų, kurie neįtraukti į NJZ.

Kai kuriose valstybėse narėse, kaip antai Bulgarijoje, Ispanijoje, Italijoje, Slovakijoje ir Vengrijoje, kai kuriais atvejais kaip NJZ nustatomos labai nedidelės teritorijos, kurios neapima viso vandens baseino, o tai lemia labai padriką tokių zonų išsidėstymą, todėl įgyvendinamos veiksmų programos ne tokios veiksmingos.

Nepaisant to, kas apibrėžta teisės aktuose, pastebėta, kad nustatant užterštas teritorijas ir jas priskiriant prie užterštų zonų, nepakankamai atsižvelgiama į eutrofikaciją. Komisija tikisi, kad visos valstybės narės nedelsdamos ištaisys šį trūkumą, kad užtikrintų tinkamą ir veiksmingą atitinkamų teritorijų priskyrimą prie nitratams jautrių zonų.

5. KOKIŲ VEIKSMŲ VALSTYBĖS NARĖS IMASI ŠIUO KLAUSIMU?

Veiksmų programos taikomos NJZ arba visai šalies teritorijai. Programas reikia atnaujinti ne rečiau kaip kas ketverius metus. Kelios valstybės narės priėmė veiksmų programas ir regiono lygmeniu.

Veiksmų programose numatomos priemonės turėtų užtikrinti subalansuotą tręšimą, t. y. kad trąšos, ypač azoto trąšos, būtų naudojamos kuo efektyviau, kad iki minimumo būtų sumažintas į aplinką patenkančio azoto kiekis, ir taip būtų sumažinta tarša ir jos būtų išvengta. Vis daugiau valstybių narių (17 šiuo ataskaitiniu laikotarpiu) į savo veiksmų programas įtraukia priemones, susijusias su tręšimu fosforu – tai yra būtina, kai į aplinką patenkantis fosforas sukelia vandens eutrofikaciją.

Valstybėms narėms skirtos mokslinės ir techninės rekomendacijos dėl veiksmų programų sudarymo parengtos 2012 m., atsižvelgiant į kiekvieną priemonių rūšį[27].

2016–2019 m. ataskaitiniu laikotarpiu dauguma valstybių narių priėmė naujas arba pataisytas veiksmų programas. Savo programų dar neatnaujino Belgija (Valonija), Kipras, Rumunija ir Suomija.

3 pavyzdinis pasiekimas. Taršos nitratais mažinimo veiksmų programų informacinė sistema (NAPINFO)

Komisija parengė visuomenei prieinamą išskirtinį informacijos apie visus metodus ir priemones, kurias kiekviena valstybė narė numatė savo veiksmų programose pagal Direktyvą 91/676/EEB, rinkinį[28]. Šioje labai išsamioje duomenų bazėje, sukurtoje bendradarbiaujant su valstybėmis narėmis, taip pat pateikiama potencialaus taršos maisto medžiagomis sumažinimo tomis priemonėmis analizė[29].

27 Rekomendacijos dėl veiksmų programų sudarymo pagal Tarybos direktyvą 91/676/EEB dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių (2012 m.).

28 https://ec.europa.eu/environment/water/water-nitrates/studies.html.

29 https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/wikis/spaces/viewspace.action?key=NAPINFO.

NAPINFO ataskaitoje pateikta analizė atskleidžia, kad valstybių narių veiksmų programos labai skiriasi įgyvendinamomis priemonėmis ir tų priemonių užmojo mastu. Valstybės narės gali mokytis viena iš kitos, ypač tais atvejais, kai regione susiklosčiusios panašios aplinkybės (panašus klimatas, dirvožemis). Ši duomenų bazė suteikia galimybę keistis geriausia patirtimi, ir ja reikėtų pasinaudoti savo veiksmų programoms optimizuoti.

20 valstybių narių pateikė prognozes dėl vandens kokybės – devynios numato, kad nitratų koncentracija požeminiame ir paviršiniuose vandenyse toliau mažės, šešios prognozuoja neigiamas tendencijas, o penkios numato, kad padėtis nesikeis. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad, jei vandens kokybė nekinta ir negerėja, pagal direktyvą valstybės narės privalo imtis prevencinių veiksmų. Komisija ragina visas valstybes nares parengti vandens kokybės prognozes ir jas pateikti, kad būtų galima imtis reikiamų priemonių siekiant išvengti bet kokios tolesnės vandens taršos rizikos.

Valstybės narės neretai nurodo, kad dėl klimato kaitos poveikio numatyti būsimą paviršinių ir požeminio vandenų kokybę yra sunku. Dėl netikėtai sausų oro sąlygų visoje Europoje 2018 ir 2019 m. ne tik sumažėjo derlius, bet ir padidėjo tarša maisto medžiagomis. Klimato kaita taip pat lemia laikotarpius, per kuriuos iškrenta gerokai didesnis kritulių kiekis; dėl to dirvoje gali susikaupti daug vandens, laukai gali patvinti ir kyla didelis maisto medžiagų patekimo į aplinką pavojus.

Šiuo metu įgyvendinamų programų gali nepakakti šiai rizikai sumažinti ir jos gali būti nepakankamai veiksmingos siekiant sumažinti per sausras ar potvynius ir po jų į aplinką patenkančių maisto medžiagų kiekį. Komisija primygtinai ragina valstybes nares peržiūrint savo veiksmų programas atsižvelgti į šias prognozes ir pavojus vadovaujantis atsargumo principu.

6. MĖŠLO NAUDOJIMO UŽTERŠTOSE TERITORIJOSE APRIBOJIMAS

Viena svarbiausių direktyvos nuostatų yra ta, kad teritorijose, kuriose taikomos veiksmų programos, ūkininkams per metus savo laukuose su mėšlu galima paskleisti ne daugiau kaip 170 kg azoto vienam hektarui. Ši riba taikoma visoje ES, nepaisant to, ar vanduo jau užterštas ar tik kyla pavojus, kad jis bus užterštas, ir neatsižvelgiant į klimato ir dirvožemio sąlygas bei auginamus pasėlius.

Tačiau auginimo sąlygos šaltesniuose šiauriniuose reginiuose gali skirtis nuo sąlygų švelnaus klimato vakariniuose Atlanto vandenyno regionuose ar karštų ir sausų sąlygų Vidužemio jūros regione. Dėl šios priežasties Nitratų direktyvoje numatyta galimybė per metus patręšti dirvą didesniu azoto kiekiu vienam hektarui. Itin svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad pasinaudoti šiomis nukrypti leidžiančiomis nuostatomis leidžiama tik, jeigu šie kiekiai netrukdo pasiekti direktyvoje nustatytų tikslų, susijusių su vandens kokybe. Kad būtų galima nesilaikyti nustatytos 170 kg/ha viršutinės ribos, valstybė narė turi paprašyti leidimo taikyti nukrypti leidžiančią nuostatą ir turi pateikti mokslinius įrodymus, kad vietos sąlygomis didesniais kiekiais tręšiant tam tikrus pasėlius niekaip nebus pakenkta vandens kokybei.

Galimybė tręšti dirvą didesniu mėšlo kiekiu suteikiama Komisijos sprendimais, kuriuose nurodoma, kokiuose ūkiuose tai galima daryti, ir nustatomos griežtesnės agrarinės aplinkosaugos sąlygos. Šie sprendimai priimami valstybėms narėms

priėmus palankų sprendimą Nitratų komitete[30], kuris padeda Komisijai įgyvendinti šią direktyvą.

Ataskaitiniu laikotarpiu leidimas taikyti nukrypti leidžiančias nuostatas suteiktas šioms valstybėms narėms: Airijai, Belgijai (Flandrijos regione), Danijai, Italijai (Lombardijoje ir Pjemonte; sprendimas nustojo galioti 2019 m. gruodžio mėn. ir leidimas nebuvo atnaujintas) ir Nyderlandams. Kalbant apie Jungtinę Karalystę, pažymėtina, kad sprendimas dėl Anglijos, Škotijos ir Velso nustojo galioti 2016 m. gruodžio mėn. ir kad buvo išduotas naujas leidimas dėl Šiaurės Airijos (galiojęs visą ataskaitinį laikotarpį).

7. KOKIŲ VEIKSMŲ IMASI KOMISIJA ATITIKČIAI UŽTIKRINTI?

Komisija palaiko nepertraukiamą dialogą su valstybėmis narėmis, kad užtikrintų visapusišką atitiktį direktyvos nuostatoms. Plėtojant šį dialogą, daugiausia dėmesio skiriama veiksmų programų turiniui, papildomų priemonių poreikiui, taip pat būtinybei nustatyti naujas nitratams jautrias zonas arba jas peržiūrėti bei stiprinti vandens kokybės stebėjimą. Vykdydama šią veiklą, Komisija taip pat atsižvelgia į Vandens pagrindų direktyvoje ir Jūrų strategijos pagrindų direktyvoje nustatytus su vandens kokybe susijusius reikalavimus, ir į amoniako išsiskyrimo iš trąšų riziką, kuri reglamentuojama Direktyva dėl valstybių narių įsipareigojimų mažinti išmetamų teršalų kiekį[31].

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo vykdoma 10 pažeidimo nagrinėjimo procedūrų prieš šias valstybes nares:

– Belgiją – dėl taršos nitratais mažinimo veiksmų programos Valonijoje ir nukrypti leidžiančių nuostatų taikymo sąlygų Flandrijoje;

– Bulgariją (nutraukta 2018 m.);

– Estiją (nutraukta 2017 m.);

– Prancūziją – dėl nitratams jautrių zonų nustatymo (nutraukta 2019 m.);

– Vokietiją – dėl veiksmų programos;

– Graikiją – dėl nitratams jautrių zonų nustatymo ir veiksmų programos (nutraukta 2020 m.);

– Italiją – dėl stebėjimo tinklo stabilumo, nitratams jautrių zonų nustatymo ir veiksmų programų;

– Lenkiją – dėl nitratams jautrių zonų nustatymo ir veiksmų programos (nutraukta 2018 m.);

– Slovakiją – dėl vandens kokybės stebėjimo ir taršos nitratais mažinimo veiksmų programos (nutraukta 2019 m.) ir

– Ispaniją – dėl stebėjimo tinklo stabilumo, nitratams jautrių zonų ir taršos nitratais mažinimo veiksmų programų.

30 https://ec.europa.eu/transparency/comitology-register/screen/committees/C11400/consult?lang=lt.

31 Direktyva (ES) 2016/2284 dėl tam tikrų valstybėse narėse į atmosferą išmetamų teršalų kiekio mažinimo.

8. BENDROS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS INDĖLIS

Įgyvendinant paskutinę bendros žemės ūkio politikos (BŽŪP) reformą, numatytos taršos nitratais mažinimo priemonės.

Naujomis griežtesnėmis sąlygomis, t. y. geros agrarinės ir aplinkosaugos būklės (GAAB) standartais[32] ir teisės aktais nustatytais valdymo reikalavimais, kurie taip pat apima atitiktį Nitratų direktyvai ir Vandens pagrindų direktyvai, nustatytos prievolės, apimančios platesnio užmojo ir tvaresnius įsipareigojimus žemės ūkio sektoriuje.

Be to, naujosioms ekologinėms sistemoms bus skiriama finansinė parama, siekiant atlyginti ūkininkams, kurie, be privalomų pagrindinių sąlygų, savo veikloje taiko gerąją aplinkosaugos ir klimato kaitos poveikio mažinimo patirtį, suteikiančią galimybę įgyvendinti Žaliojo kurso užmojus.

Savo rekomendacijose dėl BŽŪP strateginių planų Komisija paprašė imtis veiksmų dėl taršos nitratais mažinimo 26 valstybėse narėse.

Teikiant ūkio konsultavimo paslaugas, ūkininkai bus informuojami apie inovacijas, mokslinius tyrimus, praktiką ir technologijas, kurie, be kita ko, užtikrina aplinką tausojantį ūkininkavimą, įskaitant į aplinką patenkančių maisto medžiagų kiekio mažėjimą.

9. IŠVADOS

Įgyvendinant Nitratų direktyvą ir užtikrinant jos vykdymą, iš žemės ūkio šaltinių į aplinką patenkančių maisto medžiagų kiekis pastaruosius 30 metų mažėjo. Remiantis turimais įrodymais, galima padaryti išvadą, kad, jei nebūtų šios direktyvos, vandens tarša Europos Sąjungoje būtų daug didesnė.

Iš duomenų apie nitratų koncentraciją ES lygmeniu matyti, kad nuo direktyvos priėmimo požeminio vandens kokybė pagerėjo, tačiau nuo 2012 m. tolesni pokyčiai vyksta labai iš lėto. Tai galima paaiškinti taip: žemai kabantys vaisiai jau surinkti, dabar reikia imtis daugiau plataus užmojo priemonių, kad ši teigiama tendencija dar sustiprėtų. Didelės procentinės dalies Belgijoje (Flandrijos regione), Ispanijoje, Liuksemburge, Maltoje, Portugalijoje ir Vokietijoje veikiančių požeminio vandens stebėjimo stočių duomenimis, jose vis dar viršijama didžiausia leidžiama (50 mg/l) nitratų koncentracija.

Valstybių narių vykdoma vandens kokybės stebėsena tapo veiksmingesnė eutrofikacijos vertinimo ir sūraus vandens kokybės stebėsenos atžvilgiu. Eutrofikacija yra pagrindinė visų rūšių paviršinių vandenų problema, nes vidaus, tarpiniai, pakrančių ir jūrų vandenys vis dar labai stipriai veikiami taršos. Keletas valstybių narių išsiskiria dideliu eutrofinių vandenų skaičiumi, pvz., Belgija, Čekija, Danija, Latvija, Lenkija, Liuksemburgas, Vokietija ir Suomija.

Nepaisant daugumos valstybių narių ir ūkininkų, kurie atitinkamai kūrė ir taikė į vandenis patenkančio azoto kiekio mažinimo priemones, pastangų, iš vandens kokybės duomenų matyti, kad, praėjus 30 metų nuo direktyvos priėmimo ir nepaisant padarytos tam tikros pažangos, direktyvos įgyvendinimo ir vykdymo užtikrinimo lygis tebėra nepakankamas, kad būtų pasiekti jos tikslai:

[32] Visu pirma 4 GAAB standartu „Apsauginių juostų įrengimas palei vandentakius“.

– kai kuriose valstybėse narėse visoje šalies teritorijoje nustatyta bloga vandens kokybė ir matyti, kad visa maisto medžiagų iš žemės ūkio šaltinių patekimo į aplinką kontrolės sistema yra ydinga, pvz., Belgijoje (Flandrijos regione), Čekijoje, Danijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Maltoje, Nyderlanduose, Suomijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje;

– kai kuriose valstybėse yra „karštųjų taškų“, kuriuose taršos problema sprendžiama nepakankamai veiksmingai, pvz., Bulgarijoje, Estijoje, Italijoje, Kipre, Prancūzijoje, Portugalijoje ir Rumunijoje.

Todėl kai kurioms valstybėms narėms, ypač Belgijai, Čekijai, Ispanijai, Liuksemburgui, Nyderlandams ir Vokietijai, kurios yra labiausiai nutolusios nuo šių tikslų, reikia skubiai imtis papildomų veiksmų Nitratų direktyvos tikslams pasiekti.

Konkretesnės išvados ir rekomendacijos kiekvienai valstybei narei pateikiamos informacijos apie kiekvieną šalį apžvalgose.

Nors termino, iki kurio reikėtų pasiekti Nitratų direktyvoje nustatytus vandens kokybės tikslus, nėra, Vandens pagrindų direktyvoje nustatyti tikslai užtikrinti gerą ekologinę ir cheminę būklę turi būti pasiekti ne vėliau kaip iki 2027 m., o iš stebimų vandens kokybės tendencijų matyti, kad to nepavyks pasiekti, jeigu nebus drastiškai pakeistos šiuo metu taikomos priemonės.

Komisija stiprins savo veiksmus, kad padėtų įgyvendinti direktyvą ir užtikrinti jos vykdymą atsižvelgiant į joje nustatytus tikslus. Tai yra būtina sąlyga siekiant, kad iki 2030 m. pavyktų 50 proc. sumažinti į aplinką patenkančių maisto medžiagų kiekį, kaip nustatyta laikantis ES žaliojo kurso.

10. TOLESNI VEIKSMAI

2022 m. Komisija, remdamasi Nulinės taršos veiksmų planu[33], parengs integruotą maisto medžiagų valdymo veiksmų planą[34]. Šis planas padės koordinuoti pastangas ir juo bus siekiama spręsti taršos maisto medžiagomis problemą pašalinant jos priežastis, taip pat nustatyti, kiek reikia sumažinti maisto medžiagų apkrovą norint pasiekti su maisto medžiagomis susijusius ES žaliojo kurso tikslus, skatinti saugių ir tvarių regeneruotų maisto medžiagų rinkas bei didinti gyvulininkystės sektoriaus tvarumą.

Plėtojant mėšlo apdorojimo technologijas, padaryta didelė pažanga. Naudojant regeneruotą azotą, kuriuo pakeičiamos neorganinės trąšos, mažinamas išmetamo CO_2 kiekis, o rekuperuojant fosfatus, mažinama priklausomybė nuo importuojamų fosfatinių uolienų; likusias organines frakcijas galima panaudoti vietiniuose laukuose. Tačiau pažangiausios technologijos dar nėra plačiai naudojamos, o dėl didelių šių procesų sąnaudų, transporto išlaidų ir dėl to, kad neretai ūkininkams reikia sumokėti už tai, kad šiuos produktus būtų galima paskleisti jų laukuose, kyla nemažai ekonominių kliūčių. Be to, didžiausias azoto iš mėšlo kiekis, kuriuo galima patręšti laukus pagal Nitratų direktyvą, apima ir apdorotą mėšlą.

2022 m. liepos mėn. naujuoju Tręšiamųjų produktų reglamentu[35] bus išplėsta šiuo metu galiojančio reglamento dėl trąšų[36] taikymo sritis, be grynai neorganinių trąšų, į

33 Biologinės įvairovės strategija ir strategija „Nuo ūkio iki stalo“.

34 Bus papildyta nuoroda į komunikatą.

35 Reglamentas (ES) 2019/1009, kuriuo nustatomos ES tręšiamųjų produktų tiekimo rinkai taisyklės, OL L 170, 2019 6 25, p. 1.

36 2003 m. spalio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2003/2003 dėl trąšų.

ją įtraukiant ir organines-mineralines bei organines trąšas, taip atveriant kelią prekybai šiomis perdirbtomis organinėmis trąšomis ES vidaus rinkoje.

4 pavyzdinis pasiekimas. Iš mėšlo regeneruotas azotas (RENURE)
Žiedinės ekonomikos veiksmų plane[37] skatinama perdirbti maisto medžiagas iš mėšlo ir kitų organinių šaltinių, kad jomis būtų galima pakeisti chemines trąšas, kurių gamyba siejama su fosforo išteklių valdymo trūkumais[38] arba azoto poveikiu aplinkai[39].
Nors, viena vertus, dėl organinių trąšų didėja organinės anglies kiekis dirvoje ir dirvožemio derlingumas, kita vertus iš jų į aplinką gali išsiskirti daugiau maisto medžiagų, nei naudojant neorganines trąšas, todėl kyla didesnis vandens ir oro taršos pavojus. Taigi pagrindinis iššūkis yra išgauti tokias regeneruotas maisto medžiagas, kurias naudojant iki minimumo pavyktų sumažinti į aplinką patenkančių maisto medžiagų kiekį.
Komisijos Jungtinis tyrimų centras užbaigė tyrimą[40] dėl iš mėšlo regeneruojamo azoto ir pasiūlė saugaus jo naudojimo kriterijus, kurie viršija Nitratų direktyvoje nustatytą ribą, panašiai kaip neorganinių trąšų atveju. Susijusios medžiagos vadinamos iš mėšlo regeneruotu azotu (angl. *REcovered Nitrogen from manURE,* RENURE). Šiuo metu Komisija svarsto šio kriterijaus įgyvendinimo pagal dabartinę teisinę sistemą galimybes.

Finansavimas gali būti skiriamas pagal BŽŪP priemones, valstybės pagalbos forma ir pagal INTERREG programą[41], taip pat įgyvendinant žaliosios pertvarkos elementus pagal nacionalinius ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus, paaiškinant, kaip tokios perdirbtos organinės trąšos padeda siekti ES lygmeniu nustatytų aplinkosaugos tikslų[42].

Įgyvendinant ES mokslinių tyrimų ir inovacijų programą „Horizontas 2020“[43], investuojama į daugelį projektų[44], susijusių su maisto medžiagų valdymu, kurie jau davė tam tikrų rezultatų ir kuriuos vykdant sukurtos naujovės jau yra taikomos. Pagal programą „Europos horizontas“[45] taip pat bus teikiama finansinė parama moksliniams tyrimams ir inovacijoms integruoto požiūrio į maisto medžiagų valdymą ir regeneravimą bei vandens apsaugos srityse.

Net jei būtų svarstomos naujos iniciatyvos, kuriomis siekiama mažinti taršą maisto medžiagomis, ir joms būtų skirtas finansavimas, siekiant išvengti taršos maisto medžiagomis iš žemės ūkio šaltinių ir ją sumažinti visų pirmiausia turi būti užtikrinta geresnė atitiktis Nitratų direktyvos nuostatoms. Tai atitinka ES sutarties principus, kad reikia imtis prevencinių veiksmų, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būtų atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis, ir kad žalą turėtų atlyginti teršėjas[46].

37 Komisijos komunikatas „Naujas žiedinės ekonomikos veiksmų planas, kuriuo siekiama švaresnės ir konkurencingesnės Europos“ (COM(2020) 98 *final*.

38 Fosforas įtrauktas į ES svarbiausiųjų žaliavų sąrašą.

39 Haberio-Bošo (Haber–Bosch) procesas, kuris naudojamas gaminant mineralines azoto trąšas, šiuo metu yra vienas iš daugiausiai energijos išteklių pasaulyje reikalaujančių gamybos procesų ir vienas iš didžiausių šiltnamio efektą sukeliančių dujų šaltinių, dėl kurio į aplinką patenka 1,2 proc. viso antropogeninės kilmės CO_2 kiekio.

40 Tyrimas dėl techninių galimybių saugiai naudoti perdirbtą mėšlą viršijant direktyvoje nustatytą nitratams jautrioms zonoms taikomą ribą, JRC (2020 m.)

41 https://www.interregeurope.eu/

42 https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/recovery-coronavirus/recovery-and-resilience-facility_en

43 https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020

44 https://cordis.europa.eu/

45 https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en

46 Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 191 straipsnis.